

УДК 801.81:398.2]:314.151.3–054.74

Леся Халюк
(Київ)

УСНІ ОПОВІДАННЯ ПРО ПЕРЕСЕЛЕННЯ 1947 РОКУ ЯК ЯВИЩЕ ФОЛЬКЛОРУ: ТЕМАТИКА, ПОЕТИКА

У статті проаналізовано усні народні оповідання про переселення 1947 року. Оскільки населення Лемківщини, Холмщини та Підляшшя із середини ХХ ст. опинилося перед загрозою асиміляції та полонізації, особливо важливим сьогодні є ретельне дослідження його самобутньої культури, у тому числі й фольклору.

Увагу автора зосереджено на аналізі жанрово-тематичних та поетичних особливостей усних народних оповідань українців-переселенців.

Ключові слова: усні народні оповідання, українське населення, акція «Вісла», національна ідентичність, «мала вітчизна».

В статье проанализированы устные народные рассказы о переселении в 1947 году. Поскольку население Лемковщины, Холмщины и Подляшья с середины ХХ в. оказалось перед угрозой ассимиляции и полонизации, особенно важным сегодня является тщательное исследование его самобытной культуры, в том числе и фольклора.

Внимание автора сосредоточено на анализе жанрово-тематических и поэтических особенностей устных народных рассказов украинцев-переселенцев.

Ключевые слова: устные народные рассказы, украинское население, акция «Висла», национальная идентичность, «малая родина».

The article analyses the oral folk narrative materials on the 1947 resettlement. So long as since the mid-XXth century, the populace of Lemkivshchyna, Kholmshchyna and Pidliashshia has become endangered to be assimilated and Polonized, at present especially important is diligent researching its original culture, including its folklore.

The authoress focuses upon examining genre and theme, as well as poetic, peculiarities of oral folk narratives of the Ukrainian re-settlers.

Keywords: oral folk narratives, Ukrainian population, Operation *Vistula*, national identity, *native land*.

Останнє десятиріччя українська фольклористика спрямована на узагальнююче науково-об'єктивне дослідження фольклорної спадщини українців, витвореної у ХХ ст., причому не лише в Україні, але й за її межами. Українські та зарубіжні народознавці цілеспрямовано займаються дослідженням надбань тої усної історії та словесності, яка є своєрідним художнім літописом історичних подій ХХ ст. Саме до таких подій відноситься насильницьке переселення українців у 1947 році з Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння на північно-західні землі Польщі, відоме під назвою «акція «Вісла»».

Більшість усних оповідань про переселення 1947 року мають сюжетний характер, що є традиційною властивістю фольклорної прози. «Народний оповідач, – зазначив В. Сокіл, – більше схильний за своєю творчою потенцією до сюжетного оформлення події (чи кількох

епізодів), їх образного осмислення» [23, с. 10]. Аналіз зразків усних оповідань щодо їх сюжету виявляє, що вони побудовані якнайрізноманітніше. Події являють собою сукупність усіх реальних ситуацій, персонажів (діючих осіб) і дій в історичному минулому інформанта, які сформували його індивідуальний досвід та ідентичність. До того ж слід враховувати, що ситуації, відібрані наратором в історію, яку він викладе в подальшому оповіданні, – це не механічний добір елементів подій, а ментальний конструктор у свідомості оповідача, який, осмислюючи свій минулий досвід, зводить його до тих небагатьох елементів, що створюють його історію. Осмислюючи причини переселення 1947 року, респонденти ведуть розповіді з довоєнного періоду (Друга світова війна), подаючи контрастні картини зі своєї біографії, біографії свого народу. Таким чином, оповідь може набути розгорненого характеру і формуватися з низки епі-

зодів, характерних багатьом народним оповіданням про 1940-ві роки: благополучне, певною мірою, життя до війни, господарювання на землі, яка є головною годувальницею сім'ї, а праця на ній – запорука сімейного добробуту; Друга світова війна; переселення в 1945–1946 роках на Україну, насамкінець, – переселення 1947 року (операція «Вісла»). Наприклад: «W 1939 r. Miałem iść do trzeciej klasy szkoły powszechnej. Rodzice mówili, że wybuchnęła wojna. Najpierw pokazali się na koniach rosyjscy żołnierze... Po wojnie nie było gdzie mieszkać. Tymczasowo mieszkaliśmy w spichrzu, we dwie rodziny. Dach zabezpieczyliśmy słomą, ale jak mocno lało to deszcz czasami przeciekał... Przyszła wiosna 1947 r. Tyle co postawiliśmy dom, weszliśmy do środka, a tu mówią <...> wysiedlenie, wysiedlenie. Dmitruk Andrzej przychodził do nas i mówił, że na pewno pojedziem. On już skądś wiedział» (У 1939 році я мав піти в третій клас початкової школи. Батьки сказали, що почалася війна. Спочатку з'явилися на конях російські солдати... Після війни не було де жити. Спочатку жили в коморі, дві родини. Дах заліпили соломною, однак коли йшли сильні дощі, то іноді протікало... Прийшла весна 1947 року. Тільки збудували хату і почали жити, а тут кажуть <...> переселення, переселення. Дмитрук Андрій прийшов до нас і сказав, що ми-таки поїдемо. Він уже звідкись знав*) [26, с. 49, 51]; «Коли почалася Друга світова війна, кордон пройшов по річці Сян, і їхнє село було в складі СРСР. Після 1945 року границя пройшла зразу за Нижанковичами, і село увійшло до складу Польщі. Почалися переселення. Батько ніяк не хотів їхати, бо думав, що границю ще раз перенесуть на Сян, та й кому хотілося кидати все і їхати невідомо куди. Але настав 1947 рік. Прийшли поляки (це було в травні) і сказали збиратися» [25].

Центральною темою оповідань є тема насильницького переселення та його наслідків, а саме: хвороби та смерть у дорозі: «Гнали нас до збірного пункту в селі Варі. Цього дня виселяли також і Яблоніцю. Тримали нас разом у Варі кілька днів у stodolі. Хто не мав їжі, тому військо давало їсти, але заразом з усіх сто-

рін пильнували нас. Вояки сказали нам, що як хтось буде втікати, зараз будуть до нього стріляти» [1]; відсутність санітарних умов під час переїзду: «Był rok 1947. My, jak duża, dziesięcioosobowa rodzina, dostaliśmy jeden taki wagon, przegrodzony na połowę: w jednej połowie zwierzęta, a w drugiej, my ze swoim bagażem. Najgorzej wspominał kompletny brak miejsca na wstawienie wózka dla siedmiomiesięcznego braciszka, który ponadto zaczął w podróży chorować, a udzielenie pomocy lekarskiej, było niemożliwością» (Був 1947 рік. Ми, як велика родина з десяти осіб, отримали окремих вагон, поділений навпіл: одна половина для худоби, друга – для нас із багажем. найгіршим спогадом є відсутність місця для візочка семимісячного братика, який почав у дорозі сильно хворіти, а отримати медичну допомогу було неможливо) [28, с. 15–16]; абсолютна відсутність житлових умов на західних та північних землях: Деякі сім'ї втиснено по дві – три до одного будинку або «докваторовано» до осілих тут у 1945–1946 рр. польських родин, які вже були повними панями [18, с. 55].

Варто наголосити, що, окрім змалювання певних подій, кожна з оповідей є важливим інформативним матеріалом щодо особливостей і труднощів «переселенського» побуту та життя на нових землях. Такі усні оповідання про події 1947 року можемо розглядати не тільки із суто філологічного боку, але маємо змогу почерпнути також різнобічний матеріал етнографічного й етнопсихологічного характеру. Цьому сприяють короткі описи, передусім житла, одягу, звичаїв того часу, докладні оцінки людської поведінки у кризових, афектних ситуаціях: «Pierwsze wesela, jak tu przyjechaliśmy, wyglądały jak w Mochnacze. Druhny urbane po krakowsku: spódnice ładne, zielone, gorsety, wstążki przywiązane do ramion, korale, bluzeczki – eleganckie, wyszywane» (Перші весілля, як ми приїхали сюди, відбувалися так само, як і в Мохначці. Подружки нареченої були одягнені по-краківському: гарні спідниці, зелені, корсети, стрічки прив'язані до плечей, намисто, вишиті елегантні сорочки) [29, с. 26]; «Увечері застав я вдома якусь жінку з дітьми, до нас звернулася по-польському, до своїх дітей по-німецькому. Мама налила їй молока, а за якийсь час німкеня прине-

* Тут і далі переклад з іноземних мов авторки статті. – Ред.

сла нам велику миску мити Михася та ще якісь посудини. Мама нас всіх викупала. З німкинею ми швидко заприятимися» [4, с. 55].

Серед усних оповідей, які на сьогодні вдалося зібрати, цінними з погляду відтворення історичної дійсності є сюжети про стосунки українців та поляків. Амбівалентність ситуативних колізій дозволяє подивитися на багатовікові контакти сусідніх народів не шаблононо, а у спектрі неоднозначно складних стосунків. Так, у багатьох оповіданнях респонденти, згадуючи про стосунки з іншими національностями, насамперед з поляками, представляють їх часто в порівнянні: майже завжди як дружні до переселення та переважно, але не завжди, ворожі по переселенню. Наприклад: «Dobrze ze sobą żyliśmy. Nie było żadnych konfliktów przed wojną» (Добре між собою жили. Не було жодних конфліктів) [28, с. 58]; «Mieszkali wśród nas Polacy i Żydzi, którzy mieli gospody i sklepy. Wszyscy żyliśmy w zgodzie» (Серед нас жили поляки і євреї, які мали будинки й магазини. І всі жили в згоді) [28, с. 106]. Наведемо приклади оповідей про події після переселення: «А в Грибошичах там нарід був недобри <...> там биво тяжке житте, наші люде потерпіли страшне» [13], або: «Dużo tu już Polaków było, kiedy przyjechaliśmy. Dobrze nas przyjęli. Nikt nam nic nie mówił» (Коли ми приїхали, тут було дуже багато поляків. Добре нас прийняли. Ніхто нам нічого не говорив) [28, с. 60].

Основна складність при вивченні усних наративів полягає в тому, що їх естетична цінність, на перший погляд, видається невиразною, просто-таки непомітною. Ці твори не мають чітко відшліфованої структури, єдиного сюжету, як, скажімо, чарівні казки. Про останні дослідники говорять як про «репертуар, що зупинився»; щодо усних оповідань цього сказати не можемо, адже вони вирізняються високим ступенем рухливості, перебувають у постійній динаміці, піддаються змінам і впливам, зумовлені різними суспільно-історичними ситуаціями, які, власне, і формують тематику та проблематику оповідань. Суто художня форма усних оповідань викликає сумніви чи заперечення тільки тому, що вона вирізнена з потоку побутового мовлення. Проте, як зазначив С. Мишанич, «в усних оповіданнях <...>

наявна більшість художніх засобів, які використовує література. Крім того, народне оповідання має й автономні форми зображення, обумовлені змістом реальних відносин учасників мовлення, характером усного спілкування» [20, с. 64].

У таких розгорнутих оповіданнях вивести типовий зачин або закінчення зразка майже неможливо, оскільки, попри всенародну трагедію українців у Польщі, обставини переселення кожним переживалися по-своєму, так само, як і осмислювалися. У кожного оповідача у творчій уяві вимальовувалася конкретна багатоепізодна картина з його життя, у якому переважали трагічні барви переселення, іноді, навіть, не одного. Починаються такі оповідання з певної конкретної думки, але, частіше, з узагальнюючої, яка розкривається в подальшій розповіді: «Так, так, ну от початку пам'ятаю. Як виседляли? Нас так виседляли» [2, с. 519]; «Село Огнінь то єсть коло ... Біло ... Біловельська, Біловельський повіт. Там мої прадиди, диди були і батькі. І там ми жили, пока нас вигнали з дому, як було висилене» [2, с. 481].

Проте варто зауважити, що деякі оповідання мають закономірні зачини й кінцівки. Деякі оповідачі дуже вміло будують свою розповідь, розкриваючи її послідовно так, що подія постає перед слухачами в усій повноті, наприклад: Моя родина складалася з батька, Григорія Федака, мами, шістьки діток [4, с. 451]; «Jak wygnali nas na Zachód, miałam siedem lat» (Мені було сім років, як нас вигнали на захід) [28, с. 101]. Отже, оповідачі вводять слухача в конкретну ситуацію, повідомляючи про свій вік або про склад сім'ї на початку переселення.

Значна частина оповідань починається з кількісного опису жителів села, причому обов'язково майже всі респонденти зазначають не лише кількість родин, але й національну належність, оскільки на той час це було важливо, іноді також зазначають рівень культурного життя в селі (наявність церкви, школи, гуртків, «Просвіти» тощо): «Наше село було мале, 95 родин, майже ціле українське. Було 7 родин мішаних, де жили жінки польки, одна польська родина й один жид» [4, с. 161]; «Село Дібча нараховувало 180 номерів, ціла людність – українська, три родини українсько-польські, шість жидівських. Село було працювате й патріо-

тичне, діяла кооператива, а при ній бето-нарня, читальня “Просвіти”, відбувалися фестони, вистави, виступи. Керували цим усім такі люди, як Іван Никеруй, Михайло Кудлак, Заплава Василь, Заплава Теодор» [4, с. 176]. У більшості оповідань подається перелік імен, прізвищ людей, назв місцевостей тощо. Тож можемо дійти висновку, що така потреба в оповідачів виникає у зв'язку зі значною кількістю загиблих людей, а також варто відзначити, що багато українських сіл на Холмщині, Південному Підляшші та Лемківщині або взагалі зникло, або ж перебуває на межі зникнення, і пам'ять про них, на думку оповідачів, можна зберегти лише в такий спосіб.

У деяких оповідях подано інформацію про матеріальний статус сім'ї перед війною або переселеннями 1945–1946 років та 1947 року: «Мешкали ми на краю села, мали гарний город, багато овочевих дерев» [4, с. 165]; «Moi rodzice żyli na gospodarce. Mieli ziemię, dom» (У моїх батьків було господарство. Мали землю, хату) [28, с. 101].

Деякі оповідання починаються з того, що оповідач відразу повідомляє про час і місце дії, знайомить з героями: «Була ніч з 5-ого на 6-те травня, коли розбудив нашу родину зі сну сусід Санько Скочилиас» [22, с. 385]; «27 czerwca 1947 zabrali nas do Grybowa» (27 червня 1947 року нас забрали до Грибова) [29, с. 53].

Народні оповідання про переселення 1947 року закінчуються, як правило, або реченнями-узагальненнями, які підкреслюють композиційну завершеність зразка (наприклад: «Дуже ся тішу, же сьме ся дочекали свого, же могу в церкві поспівати, а нашим Борцям нехай земля буде легка» [4, с. 510]), або назвою місцевості, коли респондент здебільшого зазначає, чи залишився на західних землях, чи, усе ж таки, згодом повернувся: «У 1959 році я вернувся у свої сторони й став читати “Наше слово”. Люблю читати й далі. Нас тут, у Переводові, тільки чотири українські родини» [4, с. 34].

Водночас у новітній усній прозі, поряд із сюжетними описами подій про власне життя, можна виокремити такі, що тяжіють до викладу історичних подій та певної фактографічності, документалізму. Захоплює й цікаво розповідаючи про те, свідками чого свого часу стали, опо-

відачі часто опираються вже не так на власні відчуття і переживання, як на точне відтворення власне фактів. На відміну від біографічних оповідань, історичні рясніють іменами, датами, навіть спробами самодіяльної статистики. Ідеться передусім про важливі й принципові для народу відомості про конкретних реальних осіб, події, випадки, що їх вороже налаштована влада часто взагалі замовчувала. Ця фактографічність є своєрідною ознакою народних розповідей про переселення 1947 року і об'єктивно впливала з тогочасних суспільно-політичних реалій, зокрема непримиримого інформаційно-ідеологічного протистояння. Наприклад: «Мене вивезли, як і всіх, у 1947 році зі села Рибне, гміна Волковия, повіт Ліско до села Войявхи, повіт Гурово, де до дня нинішнього живу» [27, с. 67]; «Нашу родину далі в Зельногурське, повят Жагань, село Гожуля. Нас було там з Загайкув три родини: Іванюк Гриць, Рожаньчук Миколай і Сивко» [4, с. 244]. Оповідачі свідомо вишуковують потрібні матеріали, аби заповнити прогалини у своїх спогадах. Варто зазначити, що декотрі з них опираються при усній оповіді на фрагментарні записи, використовуючи власноруч укладені списки з іменами і датами. При цьому історизм і фактографічність оповідань не заперечують їхньої художньої вартості. Епічний стиль викладу, панорамність у висвітленні подій, схиляння перед пам'яттю померлих / полеглих творять ту гаму почуттів, яку викликає саме мистецьке явище.

В усній народній прозі українців-переселенців також привертає увагу постійне оперування категорією «ми», злиття власного досвіду з множинним досвідом інших людей: «нас гнали», «ми їхали», «нас виганяли», «ми жили», «ми працювали» тощо. Тобто, у даному випадку, для того, щоб стати предметом оповідання, досвід піддається узагальненню, а не індивідуалізації.

За емоційним наповненням усні оповідання переважно драматичні, а інколи – трагічні, адже в них часто йдеться про образи, знущання, страждання, муки і смерть. Варто зауважити, що розглядувані меморати відрізняються й особливістю змістових відтінків мови, які не передаються при написанні, втрачаються у транскрипції й аналізуються виключно при

роботі з магнітофонним записом. Передусім – це наявність нерегулярних грамаітичних пауз в основній частині оповідання: різної протяжності і спонтанно розміщені у фразі – вони посилюють емоційність розповіді в той час, коли вступна і заключна частини більш «епічні», тобто характеризуються паузами, витриманими в одному ритмі. Сильова забарвленість оповідань здебільшого зумовлена баченням минулих подій крізь призму особисто пережитого. Попри значну часову відстань між днем сучасним та подіями 1947 року, оповідь часто ведеться лаконічно, стримано, хоча за стриманістю й лаконічністю вчувається материк почуттів. Оповідач прагне в короткій, доступній формі передати свою розповідь і при цьому зацікавити слухача шляхом відтворення виняткових ситуацій, що виникли в реальному житті.

Мова усного народного оповідання дуже близька до розмовної. Це пояснюється специфічністю даного жанру. Про близькість розмовної мови до мови оповідних жанрів згадував і С. Жукас: «Мова народної творчості віддається від розмовної мови залежно від характеру фольклорного жанру. [Проте – Л. Х.] відстань між розмовною мовою і мовою оповідних жанрів не настільки велика [5, с. 9]. Оскільки усне оповідання створюється відразу ж після певних значимих для колективу подій, то воно ще не повністю сформоване. У такому разі мова розповіді – жива, образна, у ній переважають прості речення, властиві саме розмовній мові. Наприклад: «Приїхали. Не було окон ни дври, о. Пусткі такіі о, тико шо там зимля липша була. Були и скрісь облогі, але бидло де було пасти, хто там завіс ту яку куруву. Ну і так вже було» [2, с. 75].

Іноді розповідь супроводжена бурхливими емоціями, переривається плачем, образи, як живі, напливають на оповідача: «Я й у війську був польському, й у в'їзеню [тюрмі. – Л. Х.] був на заходи. Забралі до візеня мене. Заїхалісмо на захут. Був зо три місяци. Приїхалі вночи, окружилі хату, и окружилі хату. “Заберайсе!”. Ну я ... ну ще сестру мою двоюрідну. [А за що?] Ни знаю, я і дзісь ни відаю, за що я сидів. Мене... Скажу, як мене билі (плаче)» [2, с. 71].

Інколи мова оповідача оформлена короткими окличними реченнями, деякі з

них повторюються: «Нас вивезли в червцьови. Не? В червцьови ми пуїхали, – то всьо засіяне й засажене, і всьо так зосталося. Ну, таке» [2, с. 77]; «В нашому селі нима нікого, тільки лісничівка побудована. Цалковите лісом всьо заседлілі, жеби ми ся не мели до того вернути. А земля була (нерозбірливо) спаняла. Ну шо було зробити? Можна було вернути, але до чога? Карчувати? Топиру зачинати мотиною? То нима сенсу, нима сенсу. Сило – тільки назви (гірко сміється). Сило – тільки назви. Ладне село було, ну» [2, с. 521]. В усних оповіданнях зафіксовано також риторичні вигукі: «И-и-и, слухайте!» [2, с. 91]; «Отож, так вивозили, так!» [4, с. 178].

У розглядуваних творах також трапляються приклади такого художнього засобу, як повтори. Завдяки повторенню окремих слів виконавець надає їм більшого значення і змушує слухачів звернути на них особливу увагу: «Було, то ж було. Десь такіі було» [2, с. 67]; «То нам пудавали наши землі так, як мали, так пудавали» [2, с. 79].

Особливу естетичну зарядженість текстів, функціональну поліфонічність мови усних народних оповідань про переселення 1947 року творять архаїзми, що «вийшли з широкого вжитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови» [3, с. 184], але мають синоніми в сучасному мовленні. Серед них – «артикул» (стаття), «ватра» (вогнище), «грасувати» (їздити на конях), «збоець» (розбійник), «криж» (хрест), «мажа» (віз), «окрутний» (жорстокий), «твар» (обличчя), «черед» (черга), «вražда» (ворожнеча) тощо.

Умотивовано розсіпані по оповіданнях історизми – «слова, зникнення яких з активного вжитку пов'язане зі зникненням відповідних предметів, понять, явищ минулого» [24, с. 224]. Серед них – «військо», «табір», «товариство», «полк», «облога», «наступ», «неприятель», «голоблі», «пліт», «штахети», «сотник» і так далі.

Застарілі слова в художній мові усних народних оповідань про переселення 1947 року урізноманітнюють форми вираження змісту, відтворюють колорит зображеної доби, збагачують експресивне тонування оповідань, виявляють хист оповідача у використанні можливостей спрямованого впливу пропонованої художньої

інформації на слухача, його сприйняття, на динамізацію його уяви і збудження емоцій.

Мовлення оповідача усних оповідань містить також говіркові елементи, наприклад: «Не було ніякого *стримовиська*» [4, с. 391]; «И так вчипилися... *Матера* той, *матера* нихто, нас теж (я був й брат був) і вже нас не, тико батька [2, с. 91]; І мати вийшла із *схрону і через гурод*» [16]; «Зараз надійшов і наш *дідуньо*, бо він також пішов до Хотинця» [22, с. 389].

Експресивно-стильове збагачення виражально-зображальних засобів несуть діалектизми: «*Їхали-сме* цілий тиждень» [6]; «На слідстві я трималася того, що *нигде* не була, *нищ* не робила» [22, с. 395]; «Що йому *ся* могло робити?» [4, с. 156]; «І снилося мені, же летить орел великий з Заходу, а вже мама кричать з зати, *же* є акція. *Стріли*. “*Возь си* спідницю, натягни хустку та втікай до ліса!”» [4, с. 157].

Діалектизми в усних наративах набувають додаткових смислових та естетичних відтінків. Діалектні синоніми слугують засобами характеристики й самохарактеристики персонажів, надають оповіді емоційно-оцінного колориту; «прив'язують» твір до певного мовно-етнографічного ареалу.

Фольклорна проза про переселення 1947 року містить також іноземну лексику, яка була засвоєна українцями в результаті активного спілкування та проживання в іноетнічному середовищі (переважно польському).

Аспекти внесення додаткових смислів у понятійно-знакову систему тексту, у збагачення його емоційного поля засвідчують, наприклад, полонізми: «Такий *єден* [один. – Л. Х.] був фацет, я *їхала* в *поцьонгу* [потяг. – Л. Х.] з Мазур ту на Ловиш» [2, с. 519]; «Тільки всьо *пшеважне* [переважно. – Л. Х.] там були такіх пурускідани по нимечкіх тих господарях» [2, с. 95]; Там частину *розладували* [розвантажили. – Л. Х.], а наступного дня розвозили» [8]; І знав, що одного разу прийшов до нас *рабувати* [грабувати. – Л. Х.]» [4, с. 372].

Наведені приклади підтверджують, що польська лексика виступає виразним компонентом створення локального колориту, образної інтерпретації реалій життя українського населення в Польщі, підсиленням емоційного забарвлення оповідань.

Експресивному тонуванню меморатів про переселення 1947 року сприяють вислови персонажів польською мовою: «Але вони далі кричали до тата “*ty stary kłamco, zbieraj się!*”» (Але вони далі кричали до тата: «Ти, старий брехуне, збирайся!») [4, с. 67]; «Поручник до вояка каже: “*Zostaw, nie rusz, to jest dobry człowiek*”» (Поручник до вояка каже: «Залиш, не чіпай його, то хороший чоловік») [4, с. 157]; «А я далі був битий. Вояки змінювалися. Сказали: “*Jest bardzo twardy*” [міцний. – Л. Х.]» [22, с. 401]; «Хотіли ми там, але він нам повів, же “*tak nie można, bo tu macie parafię*” [так не можна, бо тут парафія є. – Л. Х.]» [11].

Усні народні оповідання можуть також збагачуватися за рахунок використання творів інших жанрів. У текстах усних оповідань уривки творів, узяті з інших жанрів, втрачають свою самостійність і входять у загальну систему оповіді в ролі «прикрас». Тож плідними засобами мовної експресії є інтертекстуальні елементи. Серед них трапляються уривки пісень та віршів. Пісні допомагають глибше розкрити душевний стан героя, виявляють його почуття, думки. Використання пісень та віршів значно підвищує емоційність розповіді: «Але ми ще не раз співали таборову пісню “*Jestem Polka u-ra-u-ra*” або таку, сумнішу:

Dookoła mury dzikiej pustyni,
W sercu tęsknota, smutek i żal.
Dla nas Syberia to jest Jaworzno,
Stęsknione oczy patrzą w dal»

(Навколо мури дикої пустелі, / А в серці туга, печаль і горе. / Явожно – то для нас Сибір. / Замучені очі вдивляються в далечінь) [4, с. 95];

«То співали так:

В нашуй Любельщизни
Смутні дні настали,
Як ми свої села
Руодні покидали» [9].

Особливе місце в нараціях про переселення посідають паремії, які використовуються з метою надання розповіді більшої виразності. Прислів'я та приказки несуть значне смислове навантаження в усних оповіданнях, що тісно пов'язані зі змістом твору, пояснюють його і підсилюють художність мови: «Але всьо равно тягне там, де, як кажуть, мати рудила, там най-лепей чоловік чується. Риба в Бузі теж не пливе, тільки тримається одного місця»

[2, с. 93]; «Але, як то кажуть, буває іноді щастя в нещасті» [4, с. 117]; «Ми жили там, як горох при дорозі: хто хотів, то притоптав» [17].

Семантичну систему тексту й підтексту усної прози про переселення 1947 року динамізують, увиразнюють і збагачують тропи, уживані в переносному чи зміненому значенні слова «для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень» [19, с. 79], актуалізації їх внутрішньої форми [21, с. 47]. Набуваючи нових переносних значень в образному осягненні світу й людини, у зіставленнях, співвідношеннях, протиставленнях, асоціаціях, тропи влітаються в художню палітру кожного фольклорного твору.

Епітети є і постійними художніми означеннями як найдієвішими стилетворчими елементами народного світовідчуття і світосприйняття («сира земля», «щира душа», «чисте джерело», «жорстока хвороба», «висока ціна», «красива природа» тощо) та новими семантичними гранями, образотворчими відтінками, проекціями людських взаємин, зовнішніх рис і емоційних станів персонажів: «Ци передчували бідни, що незадовго підуть в *кращий* світ, а їх діти будуть мати *великий* клопіт з похоронами» [4, с. 28]; «Нічого там не було, тільки *голі* стіни» [4, с. 497]; «Учителі були добрими людьми, національної різниці не робили, а радше жаліли нас за *скутий* одяг та два кілометри дороги до школи» [4, с. 505], «Колонія говорила по-польському, бо то були *свіжі* поляки» [4, с. 417].

Психологізації тропів сприяють численні переосмислення, зіставлення історичних подій та осіб у конденсованих і розгорнутих порівняннях: «І ходили по ягоди, бардзо дужо ягуд було, грибів, – *десь так Пан Буг понароджував нам, о*» [2, с. 77]; «Вона була переконана, що нас не женуть на життя, а на смерть, що ми мусимо згинуть за генерала, *як жиди згнули за Христа*» [4, с. 23]; «Жінка, *як то баба з села*, розплакалась і пішла з нічим» [27, с. 43]; «Він був білий, *як стіна*, а по маминім обличчі весь час текли сльози, *як горох*» [7]; «Він такий був, *як дерев'яний, як камінний*, не чулося, же ся жие» [15].

В усних оповіданнях також можна натрапити на сталі вирази, подібні до фразеологізмів, як-от: «*Знову настала Содо-*

ма й Гомора. Облави, уночі забирали й вивозили» [4, с. 31]; «А тому хочу рештками сил вернутись на рідну землю і там *зложити свої старі кості*» [27, с. 58]; «Заїхав він на Лемківщину – *і там біда сіла му на віз*» [27, с. 69], та метафори: «значні *упал на здоровлю*» [12]; «мав подарку *обляну моім потом*» [14].

Тож, зробивши короткий огляд змістових мотивів оповідань-спогадів, можемо стверджувати, що усна народна словесність про переселення 1947 року є цінним етнопсихологічним матеріалом для з'ясування питань «історичної долі й правди», якому притаманний як історизм, так і біографізм. Відповідно художні особливості усних наративів про переселення 1947 року дають усі підстави для того, щоб вважати аналізовані твори художніми. Привертає увагу мова оповідань, яка відображає своєрідність розмовної мови народу. Спостерігається явище синтезу: тексти збагачуються прислів'ями, приказками, піснями тощо.

Джерела та література

1. Акція «ВІСЛА» 28 квітня – 28 липня 1947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ethnos.lemky.com/2007/05/26/akcja_vsla_28_kvtnja__28_lipnja_1947_r.html.
2. Аркушин Г. Голоси з Підляшшя (тексти) / Г. Аркушин. – Луцьк, 2007. – 536 с.
3. Галич О. Теорія літератури : підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / О. А. Галич, В. М. Назарець, Є. М. Васильєв ; О. А. Галич (наук. ред.). – Київ : Либідь, 2001. – 488 с.
4. Гук Б. Пропам'ятна книга «1947» / Б. Гук. – Варшава, 1997. – 647 с.
5. Жукас С. О соотношении фольклора и литературы // Фольклор. Поэтика и традиция : [сборник] / АН СССР, Институт мировой литературы им. А. М. Горького ; [отв. ред. В. М. Гацак]. – Москва, 1982. – С. 8–20.
6. Записано Л. Халюк від Олени Воробель (Федак), 1925 р. н., уроженки с. Бортне Горлицького повіту. 10 липня 2011 року.
7. Записано Л. Халюк від Олени Гири (Баюс), 1928 р. н., уроженки Маластова Горлицького повіту. 19 липня 2011 року.
8. Записано Л. Халюк від Стефана Джамби, 1929 р. н., уродженця с. Ждиня Горлицького повіту. 19 липня 2011 року.
9. Записано Л. Халюк від Івана Ігнатюка, 1928 р. н., уродженця с. Данці Володарського повіту. 16 липня 2011 року.

10. Записано Л. Халюк від Анни Капелюх, 1929 р. н., уродженки с. Смерековець Горлицького повіту. 15 липня 2011 року.
11. Записано Л. Халюк від Томаша Криницького, 1925 р. н., уродженця с. Баниця Горлицького повіту. 12 липня 2011 року.
12. Записано Л. Халюк від Юлії Криницької (Клим), 1934 р. н., уродженки с. Улюч Березівського повіту. 12 липня 2011 року.
13. Записано Л. Халюк від Марії Криницької, 1927 р. н., уродженки с. Нижня Мохначка Новосондецького повіту. 9 липня 2011 року.
14. Записано Л. Халюк від Павла Онишканича, 1938 р. н., уродженця с. Яворник Сяноцького повіту. 23 червня 2010 року.
15. Записано Л. Халюк від Михала Ротко, 1933 р. н., уродженця с. Панкна Горлицького повіту. 11 липня 2011 року.
16. Записано Л. Халюк від Єви Чупік, 1927 р. н., уродженки с. Білянка Горлицького повіту. 11 червня 2010 року.
17. Записано Л. Халюк від Петра Чухти, 1934 р. н., уродженця с. Ждиня Горлицького повіту. 19 липня 2011 року.
18. *Зарічний Я.* З-над Солокії до Балтики // Український альманах. – Варшава, 2006. – С. 55–57.
19. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. Г. Теремка. – Київ, 2007. – 752 с.
20. *Мишанич С.* Усні народні оповідання: питання поетики. – Київ, 1986. – 327 с.
21. *Потебня О.* Естетика і поетика слова. – Київ, 1985. – 302 с.
22. *Сергійчук В.* Трагедія українців у Польщі. – Тернопіль, 1997. – 438 с.
23. *Сокол В.* Одзвонив голодомор // Українці про голод 1932–1933. Фольклорні записи Василя Сокола. – Львів, 2003. – С. 5–18.
24. *Ткаченко А.* Мистецтво слова: вступ до літературознавства. – Київ, 2003. – 448 с.
25. *Щерба І., Яремкевич Л.* Переселення українців з Надсяння в 1944–1947 роках у спогадах самих переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/lib/nadsiannia44.html>.
26. *Dmitruk P.* Wtedy wziął pistolet i powiedział... to co, pójdiesz do bandy? // Podlaski kwartalnik kulturalny. – 2011. – № 1. – S. 48–57.
27. Tam mój dziadek żył, i ojciec żył, i ja pragnę tam żyć i umrzeć w ziemię rodzonej – документи поворотів // Вісник Закерзоння. – Перемишль, 2001. – № 8–10. – С. 30–76.
28. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic / pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, A. Rydzanicz, ks. A. Graban. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – T. 2. – 280 s.
29. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic / pod red. M. Szyszko-Grabana, A. Szyszko, ks. A. Graban. – Strzelce Krajeńskie, 2004. – T. 1. – 151 s.

SUMMARY

The article is based on prosaic folklore on the 1947 resettlement of the Ukrainians and sheds light upon reasons of the introduced texts' appearance. It analyses oral folk narratives as a concrete historical and artistic comprehensive whole.

The analysis of considerable empirical material has enabled the authoress to mark out specific features of oral narratives of Ukrainians-migrants, in particular, to acknowledge the fact that oral prose about the 1947 resettlement has all the characteristics peculiar to any folkloric genre. Oral narratives have been arranged by their themes. Accordingly, there have been singled out three main thematic narration groups: on the 1947 resettlement of the Ukrainians (with motifs of the course of Operation *Vistula* and adaptation to new way of life); on retaining own national identity (with motifs of keeping own language, faith, and culture); and on the *native land*.

The article determines the subject and plot groups of oral narratives and their artistic specificity (plot-composition structure, lexical features, tropes, etc.).

Keywords: oral folk narratives, Ukrainian population, Operation *Vistula*, national identity, *native land*.